

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

KİTAP İNCELEMESİ

Mustafa AYDIN (ed.), Güvenlik Çalışmaları Serisi 1-10

Fulya GÖKCAN HİSARLIOĞLU

Doktora Adayı, Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Güvenlik Çalışmaları Serisi 1-10

Mustafa AYDIN (Ed.)

İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Aralık 2012.

Hazırlayan: Fulya GÖKCAN HİSARLIOĞLU¹

Türkiye'nin NATO üyeliğinin 60. yılında, Uluslararası İlişkiler Konseyi ve NATO Kamu Diplomasisi Birimi'nin katkılarıyla yayına hazırlanan 10 ciltlik Güvenlik Çalışmaları serisi Eylül 2012- Kasım 2013 arasında yayımlandı. Editörlüğünü Prof. Dr. Mustafa Aydın'ın yaptığı ve alanında uzman akademisyenleri buluşturan seri, şüphesiz ki Güvenlik Çalışmaları ve Uluslararası İlişkiler alanlarında çalışanlar için önemli bir başucu kaynağı olacaktır. Soğuk Savaş ve 11 Eylül saldırıları sonrasında Kuzey Atlantik İttifakı'nın sürdürülebilirliği, kurumsal yapılanması, modernizasyonu, tehdit algıları, yeni tehditlerle mücadele stratejileri ile bölgesel ve küresel aktörlerle ilişkileri gibi konuların tartışıldığı eserlerde, Türkiye-NATO ilişkilerinin dünü, bugünü ve geleceği de farklı açılardan ele alınmaktadır. Seri kapsamında yayımlanan kitapçıklar, içerikleri itibarı ile birbirini tamamlayan üç tematik grupta inceleyebilir. İlk grupta Soğuk Savaş sonrası NATO'nun dönüşümü ve bölgesel ittifaklar üzerine yapılan değerlendirmeler; ikinci grupta 21. yüzyılda çeşitlenen tehdit algısı, doğrudan güvenlik riskleri ve NATO'nun mücadele stratejilerinin tartışıldığı çalışmalar; üçüncü grupta ise 60. yılında Türkiye-NATO ilişkileri ve bunların Türk güvenlik ve dış politikasının şekillenmesindeki rolüne ilişkin eserler yer almaktadır. Bu inceleme kapsamında, kitapçıklar sözü edilen tematik sınıflandırma çerçevesinde ele alınıp değerlendirilecektir.

NATO'nun dönüşümü kapsamında, Prof. Dr. Ali Karaosmanoğlu tarafından kaleme alınan serinin ilk kitabında Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem ve bu bağlamda NATO'nun çok kutuplu yeni düzene uyum çabaları tartışılmaktadır. Soğuk Savaş sonrası İttifak'ın sürdürülebilirliğinin masaya yatırıldığı eserde, küreselleşmenin ulus-devlet, birey ve toplumun yeni sınırlarını belirleyen en önemli etken olduğunun, güvenlik algısı ile kavramının bu ekseninde şekillendiği ve yalnızca devletin değil bireylerin güvenliğinin de tartışılır hale geldiğinin altı çizilmektedir. Çalışmada ayrıca çift kutuplu sistemin topraksal, askeri ve milli öncelikleri gözetken güvenlik algısının, Soğuk Savaş sonrası çeşitlenen tehditlerle gayri milli bir kimlik kazanarak, devletlerin yetki ve faaliyet alanlarının daraldığı öne sürülmektedir. Bu yapısal değişime rağmen, yazara göre, terör gibi asimetrik güvenlik risklerinin tırmanması, ulus-devletin halen bireysel, toplumsal ve ulusal güvenliğin temininde başat aktör olarak konumunu korumasını sağlamaktadır. Dolayısıyla ulus-devlet, çeşitlenen güvenlik riskleriyle başa çıkmada yeniden en etkin aktör olarak konumlanmaktadır. Eserde yer alan en çarpıcı değerlendirmelerden olan bu yaklaşım, çok kutuplu ve çok aktörlü sistemde ulus-devletin küreselleşmeyle aşınan sınırlarının yine aynı dinamiklerden beslenerek yeniden çizilmesi ikilemine işaret etmektedir.

1 Doktora Adayı, Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara.
E-posta: gokcan@bilkent.edu.tr.

Yazar, 21. yüzyılda NATO'nun varlık sebebini bu yeni güvenlik kavramı çerçevesinde ele almaktadır. Bu çerçevede uluslararası toplumda gittikçe daha da derinleşen ve asimetrikleşen gücün bölünmesi olgusu ve küresel anlamda merkezi bir hukuki yapının yoksunluğu, yeni düzende NATO gibi siyasi ve askeri teşkilatlanmalara gereksinimi arttırmaktadır. İttifak'ın on yılda bir açıkladığı Stratejik Konseptlerini inceleyerek dönüşüm dinamiklerini analiz eden Karaosmanoğlu, teşkilatın, askeri-operasyonel anlamda krizlere ivedilikle müdahale edebilecek, manevra kabiliyeti yüksek, sınırları bölgesel ortaklıklarla genişlemiş ve askeri unsurların sivil girişimlerle desteklenmesinin sağlandığı bir dönüşüm içinde olduğunu vurgulamaktadır. Diğer taraftan NATO'nun değişen dengelere göre etkin şekilde yeniden yapılandırılmasının önünde ciddi engeller olduğu ve bu engellerin bölgesel ittifakların şekillenmesinde de sıkıntılara yol açtığını da belirtmektedir. Bu noktada, siyasi irade yoksunluğu nedeniyle İttifak'ın bölgesel işbirlikleri, yetki ve yük paylaşımı, askeri yapı ve stratejinin modernizasyonu gibi konularda kendi içinde "Atlantikçiler" ve "Avrupacılar" olarak bölünmüş parçalı bir görünümde oluşu, yeni dönemde Amerika'nın değişimin lokomotif olacağı bir NATO'nun özellikle Rusya, Çin ve Ortadoğu coğrafyasında NATO ortaklıklarına yaklaşımda güven bunalımı yaratması NATO'nun dönüşümünün önündeki ciddi engeller olarak sıralanmaktadır.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse serinin bu ilk çalışması, takip eden eserler için genel bir çerçeve oluşturmakta, tarihsel arka planı sunmakta ve kavramsal tartışmalara dair bir yol haritası çizmektedir. Diğer taraftan, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem ve NATO'nun dönüşümüne ilişkin kritik çözümlenmeler yapılırken, özellikle "sert güç", "yumuşak güç", "normatif güç", "güvenlikleştirme" ve "sivilleşme" gibi kavramların tanımlandığı ve tartışıldığı bir kavramsal çerçeve de okurun ilgisine sunulmaktadır.

Karaosmanoğlu'nun da işaret ettiği gibi yeni dönemde NATO'nun dönüşümüne dinamizm ve derinlik kazandıracak en ciddi adım bölgesel ittifaklar ve ortaklıklar olacaktır. Bu minvalde Prof. Dr. Tarık Oğuzlu'nun kaleme aldığı "NATO Ortaklıkları ve Türkiye, Barış için Ortaklık, Akdeniz Diyalogu, İstanbul İşbirliği Girişimi" başlıklı kitapçık ile NATO- AB işbirliğinin tartışıldığı "NATO-AB İlişkileri, İşbirliği ve Çatışma Dinamikleri" başlıklı Doç. Dr. Sinem Akgül Açıkmeşe ve Cihan Dizdaroğlu'nun ortak çalışmaları dikkate değerdir. Oğuzlu, Soğuk Savaş'ın ardından özellikle Balkanlar ve Ortadoğu'da yaşanan bölgesel çatışma ve istikrarsızlıkların İttifak'ı teyakkuz haline geçirdiği, güvenlik kaygılarının Soğuk Savaş boyunca merkez cephe olan Avrupa'dan Doğu'ya kaydığı ve bu gelişmelerin NATO'nun geleneksel Kuzey Atlantik alanının dışına çıkarak, küreselleşmesine ön ayak olduğu tezini ileri sürmektedir. Bu bağlamda yeni dönemde NATO Doğu Avrupa'dan Karadeniz'e, Balkanlar'dan Ortadoğu'ya ve Akdeniz'den Kafkasya'ya kadar etki alanını genişleten, tam üyelik dışında geliştirdiği bir ara formül olarak işlettiği bölgesel ortaklıklar ve stratejik işbirlikleriyle siyasi bir güvenlik örgütüne dönüşmüştür.

Kitapçıkta ayrıca, eserin akademik derinliğini arttıran, NATO'nun bölgesel girişimlerinin kuramsal çerçevesinin tartışıldığı bir giriş bölümü de bulunmaktadır. Bu noktada yazar, İttifak'ı ayakta tutan yegane unsurun ortak dış tehditler olduğu vurgusunu yapan "yapısal gerçekçi" savlarla, ortak değer, ortak kimlik yaratma ve müttefikler arası iletişim kanallarının her daim açık tutulması işlevlerinin de İttifak'ın sürdürülebilirliğini belirleyen unsurlar olduğu tezine dayanan "liberal uluslararasıcı" ve "inşacı" yaklaşımları har-

manlamakta ve bu yaklaşımların da İttifak'ın Atlantik ötesi işbirliklerinde etkili olduğunu ileri sürerek, askeri ve sivil unsurların bir arada kullanıldığı eklektik bir NATO tahayyül etmektedir. Barış İçin Ortaklık (BİO), Akdeniz Diyalogu ve İstanbul İşbirliği Girişimi açıklamaları bu genel çerçevede tartışılmaktadır. Diğer taraftan, eserde müttefikler arasında süreci baltalayan düşünsel-ideolojik bölünmeler ve bununla bağlantılı olarak NATO'nun küreselleşmesinin sürdürülebilirliğine dair tartışmalara da yer verilmesi okuru meseleye farklı açılardan da yaklaşıma zorlamaktadır.

Açıkmeşe ve Dizdaroğlu tarafından kaleme alınan kitapçık ise, bahsi geçen işbirliği ve çatışma dinamiklerini dengeli bir yaklaşımla ortaya koymaktadır. Bu çerçevede yazarlar, İttifak'ın en önemli bölgesel ortaklarından olan AB ile 1998 St. Malo Zirvesi'yle başlayıp, "Berlin-artı" düzenlemeleriyle devam eden işbirliği sürecini, tarihsel arka planını ve mevcut durumda tüm çabalara rağmen örgütlerin işbirliğini pekiştirmesinin önündeki engelleri tartışmaktadır. İlişkilerin altın çağı olarak ifade edilen Soğuk Savaş boyunca NATO'nun Avrupa savunmasında oynadığı etkin rol, Avrupa'nın öz-savunma gücü oluşturmasını engellemiş ve kıtayı savunma alanında NATO'ya bağımlı kılmıştı. Çift kutuplu sistemin sona ermesiyle, yeni güvenlik riskleri ve tehdit algılarıyla uluslararası güvenlik gündeminin kapsam ve sınırları genişlemiş, elde ettiği ekonomik başarılarla bölgesel ve küresel bir aktör olma yolunda ilerleyen AB, NATO'nun güvenlik sektöründeki ayrıcalıklı konumunu sorgulamaya başlamıştır. Özellikle Avrupa'nın arka bahçesi Balkanlar'da yaşanan etnik çatışmalara dair AB ve ABD arasında yaşanan uyumsuzluklarla birlikte, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (AGSP) oluşumuna giden bir süreç başlamıştır. Yazarlara göre bu durum, AB'nin askeri anlamda NATO'ya bağımlılığını azaltmamış, iki örgüt arasında AB'nin uluslararası güvenlik konusunda konumunu güçlendireceği beklentisiyle NATO'nun faaliyetlerine eklemeli olduğu bir işbirliğine yöneltmiştir. Diğer taraftan tüm diyalog ve işbirliği çabalarına rağmen iki örgüt arasında AB üyesi olmayan fakat NATO üyesi olan ülkelere uygulanan ayrımcılık, sahada eş zamanlı askeri operasyonlarda yaşanan koordinasyon sorunları (imkan ve kabiliyetlerin ikiliği) ve AB'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'nı (OGSP) önceleyen bir kurumsal yapılanmayla NATO'ya rakip bir güvenlik örgütünün ortaya çıkması ihtimalinden beslenen kurumlararası ayrışma sorunları, NATO-AB ilişkilerinin pekişmesinin önündeki engellerdir.

Yazarlar betimleme-açıklamanın ötesinde konuya eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır. Bu bağlamda çalışma, NATO-AB ilişkilerini yalnızca anlaşma metinlerinden yola çıkarak açıklamamakta, sahada yaşanan işbirliği ve çatışmalara ilişkin genel değerlendirmelere de yer vermektedir. Öte yandan, Karaosmanoğlu'nun da genel çerçevesini çizdiği gibi Transatlantik bağları zayıflatan en önemli etkenlerden biri ABD'nin NATO içindeki ağırlığının artmasıdır (s. 58). Dolayısıyla NATO-AB ilişkileri, NATO-AB-ABD üçgeninde tartışıldığında, çatışma dinamikleri olarak karşımıza çıkan tüm nedenlerin aslında Kuzey Atlantik İttifakı'nın, "Avrupacılar" ve "Atlantikçiler" arasında çekiştirilmesinden doğan bir egemenlik ve güç paylaşımı sorunu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin düşünsel ve operasyonel olarak NATO'nun şekillenmesinde ve uluslararası güvenlikte başat aktör olması, üye ve ortakların egemenlik kaygılarını arttırmakta, işbirliği ve diyalogun gelişmesini sekteye uğratmaktadır.

Doç. Dr. Mitat Çelikpala tarafından kaleme alınan “Enerji Güvenliği, NATO’nun Yeni Tehdit Algısı” başlığını taşıyan serinin dördüncü çalışması ise, enerji arzı konusunda Ortadoğu ve Hazar Havzası gibi istikrarsız tedarikçilere bağımlı NATO üyelerinin giderek artan enerji ihtiyaçlarına cevaben yeniden şekillenen NATO gündemini masaya yatırmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde enerji havzalarında yaşanan istikrarsızlıklar, kaynak ve nakil hatlarının güvenliğine yönelik tehditler ve enerjinin bir dış politika aracı olarak kullanması gibi nedenlerle enerji güvenliği NATO’nun yeni tehdit algıları arasındaki yerini almıştır. 2010 NATO Stratejik Konsepti çerçevesinde enerji güvenliği, kolektif savunma, kriz yönetimi ve güvenlik işbirliği başlıklarını kapsayacak şekilde yeniden ele alınmış ve ulusal, sektörel ve uluslararası işbirliğini geliştirerek, enerjinin mevcudiyeti, erişilebilirliği, hesaplılığı ve sürdürülebilirliği hedeflenmiştir. Yazara göre bu gelişmeler ve NATO’nun konuya artan ilgisi, enerji güvenliği meselesinin ilerleyen dönemlerde uluslararası politikada bir “yumuşak güç” unsuru olarak daha fazla belirleyici olacağını göstermektedir.

Bu noktada, serinin yukarıda tartışılan bölümlerinde de yer alan çeşitlenen güvenlik risklerinin NATO’nun dönüşümüne etkisi meselesi, somut bir tehdit alanına yönelik analizlerle tartışılmaktadır. Çalışma uluslararası sisteme dair “güvenlikleştirme” (*securitization*) ve “güvenliksizleştirme” (*de-securitization*) tartışmalarına ışık tutmakta ve mevcut düzende NATO ve üye ülkelerin “güvenlik kültürlerinin” nasıl evrimleştiğine dair önemli saptamalarda bulunmaktadır. Çelikpala’nın da ifade ettiği gibi, enerji güvenliği konusu siyasi ve ekonomik istikrar, terörizmle mücadele, çevre ve ekonomik büyüme gibi çeşitli alanlarla geçişkenlikler gösterdiği için, İttifak’ı, Soğuk Savaş boyunca sahip olduğu askeri kimliğinin ötesine geçerek, ekonomik, siyasi, sosyolojik ve çevresel dengeleri gözetken bir sivilleşme hareketine dönüşmeye zorlamaktadır. Öte yandan, eserde, resmi bildirge ve anlaşmalar ışığında yapılan işbirliğine yönelik değerlendirmeler, vaka ve saha analizlerine dayandırılmadığından, ortak irade beyanlarının uygulamadaki etkinliğine dair bir tartışmaya yer verilmemektedir. NATO içindeki ayrışmalar ve bunların enerji güvenliğine yönelik uygulamalara yansımalarının tartışıldığı bir bölüm, okurun meselenin farklı boyutları hususunda aydınlanmasını sağlayabilir.

Yeni tehditlere ilişkin diğer bir çalışma Doç. Dr. Salih Bıçakçı tarafından kaleme alınan “21. Yüzyılda Siber Güvenlik” başlığını taşıyan serinin yedinci kitabıdır. Bıçakçı, hız çağı olarak nitelendirilen 21. Yüzyılda, ulus-devletin sınırlarını aşan ve coğrafi mekandan bağımsız şekilde gelişen siber uzayı devlet ve grupların güç yarışı içinde oldukları bir alan olarak tanımlamaktadır. Yazara göre gelişen *hacker* kültürü, devletlerin siber sistemlerine yönelik saldırıların artması ve teknolojinin terörist gruplar tarafından etkin kullanımının yol açacağı güvenlik riskleri, devletlerin siber güvenlik konusunu milli güvenlikle yakından ilişkilendirmelerine yol açmaktadır. 1999’da NATO güçlerinin Yugoslavya’da ayrılıkçı Sırp hedeflerini bombalamasına bir misilleme olarak Rus ve Sırp grupların NATO üyesi ülkelerin askeri haberleşme sistemlerine yönelik saldırılarının ardından doğrudan güvenlik riskleri arasında kabul edilmeye başlayan siber terör tehdidi, 2007 baharında Estonya’da resmi kurumlar, medya kuruluşları ve siyasi partilerin internet sitelerine yönelik saldırılarla İttifak’ın gündeminde üst sıralara tırmanmıştır. Son olarak 2008’de Rusya ve Gürcistan arasında patlak veren sıcak savaşın siber uzaya da sıçramasıyla hibrit savaş kavramı ortaya çıkmıştır. Yazara göre, mevcut durumda devletin karşı karşıya olduğu en

ciddi tehlike, konvansiyonel savaş stratejilerinin yanı sıra devletlerin savunma ve istihbarat ağlarını hedef alan siber saldırıların cephede yaşanan zayıatları katlayacağı bir “hibrit savaş tehlikesidir” (s. 38). Bıçakçı ayrıca, Tunus’da başlayıp Arap coğrafyasına yayılan hareketler sırasında sıkça gündeme gelen sanal özgürlük alanının devlet erki tarafından sınırlandırılması uygulamaları çerçevesinde, “güvenlik-özgürlük dengesine” de değinerek, devletlerin ülke güvenliğini tehdit eden hallerde vatandaşların haberleşme özgürlüklerini kısıtlayacak şekilde servis sağlayıcılarına müdahalesinin hem işe yaramadığını, hem de baskıcı uygulamaların devletleri doğrudan hedef haline getirdiğini vurgulamaktadır. Yazara göre, tüm bu ikilemler ve belirsizlikler ilerleyen dönemlerde siber güvensizlik alanı yaratarak aktörleri ve sınırları belli olmayan yeni bir çatışma alanı yaratacaktır. Çalışmaya ilişkin genel bir değerlendirme yapılacak olursa, mevcut durumda devletlerin siber güvenlik alanında yaşadıkları sıkışmışlık duygusu ve tehditlerle etkin biçimde mücadele stratejileri geliştirmede yaşadıkları sıkıntılara ilişkin çözümlerler çalışmaya akademik derinlik kazandırmaktadır. Bununla birlikte, metinde ayrıntılı şekilde yer verilen siber uzayın genişlemesine ilişkin teknik unsurlar özellikle sosyal bilimler okuyucusu için zaman zaman tartışmaların takibini zorlaştırabilmektedir.

Yeni tehdit algıları ve Türkiye-NATO ilişkileri temaları çerçevesinde değerlendirilebilecek bir diğer çalışma da Dr. Sıtkı Egeli tarafından kaleme alınan “Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı, Türkiye Açısından bir Değerlendirme” adını taşıyan serinin ikinci cildidir. Bu çalışma çerçevesinde Egeli, füze savunma kalkanı konusundaki güncel tartışmalara ve bunların Türkiye’ye etkilerine değinmektedir. Yazar, askeri kullanımları II. Dünya Savaşı’na kadar uzanan balistik füzelerin, Soğuk Savaş sonrası dönemde kimyasal, biyolojik ve nükleer bazı sistemlerin mevcut füze alt yapısına entegrasyonu ile füzelerin birer kitle imha silahlarına dönüşmesi tehlikesinin uluslararası toplumu bu hususta harekete geçirdiğinin altını çizmektedir. Balistik füze sistemlerinin kolayca gizlenip taşınabilir olması, fırlatılmadan önce takip ve tespitini zorlaştırdığından “ön alıcı” (s. 24) tedbirlerin etkin şekilde kullanımını engellemektedir. Dolayısıyla füzeler fırlatıldıktan saniyeler sonra devreye girebilecek etkin bir erken uyarı ve savunma sistemine gereksinim duyulmaktadır. Bu bağlamda, ABD’nin öncülüğünde Transatlantik savunması için 2000’li yılların başından itibaren Doğu Avrupa’ya füze kalkanı olarak bilinen füze savunma ve erken uyarı sistemlerinin yerleştirilmesi gündeme gelmiş, fakat sistemin önceliğinin ABD ankarasının savunmasına yönelik olduğu gerekçesiyle ilerleme kaydedilememiştir.

Egeli’nin altını çizdiği diğer bir husus ise ABD’de Obama yönetiminin görevi devralmasının füze kalkanı projesi adına bir dönüm noktası olması ve Eylül 2009’da “Avrupa Aşamalı Uyum Yaklaşımı” (EPAA) benimsenerek NATO bünyesinde yürütülen füze kalkanına yönelik çalışmaların yeniden hız kazanmasıdır. Bu noktada yazar, etkin bir füze kalkanı sisteminin aşamalı olarak Doğu Avrupa ülkelerine konuşlandırılması sürecinde EPAA’da yaşanacak komuta-kontrol ve etkinliklere ilişkin belirsizlikler nedeniyle, söz konusu aşamalı uyum yaklaşımının ABD’nin NATO füze kalkanı sistemi içindeki imtiyazlı konumunu sürdürmesine yol açacağını ifade etmektedir.

Yazar, çalışmanın son kısmında NATO füze kalkanı girişimini Türkiye açısından değerlendirmekte ve Türkiye’nin yakın komşuları Rusya ile İran’ın doğrudan kendilerine yönelik bir tehdit olarak algıladıkları EPAA sistemine dahil olmasının uzun vadede Türk

dış politikası ve savunma politikasında ciddi belirsizliklere yol açacağına altını çizmektedir. Bu noktada, Türkiye'nin ABD anakara savunmasını önceleyen bir NATO füze kalkanı sistemine entegrasyonunun, hem komuta-kontrol ve etkinlik belirsizlikleri, hem de komşu ülkelerde yarattığı tedirginlik nedeniyle Türkiye'nin uzun vadeli güvenlik çıkarlarına ne ölçüde hizmet edeceği ciddi bir tartışma konusudur. Son dönemde kamuoyunun gündeminden düşmeyen NATO füze kalkanı sistemi tüm yönleriyle ele alınmakta ve konuya ilişkin detaylı çözümlerlerin eserin özgün değerini arttırmaktadır. Bununla birlikte balistik füze sistemlerine ilişkin teknik detaylar eserin akıcılığını tehdit etmekte ve kavramsal tartışmaları kesintiye uğratmaktadır. Bu noktada, özellikle EPAA girişimi ve buna yönelik analizlerde politika vurgusunun ağırlıkta olması ve teknik unsurlara ilişkin değerlendirmelerin sınırlandırılması, okurun tartışmalara odaklanmasını kolaylaştırabilirdi.

Egeli'nin NATO füze kalkanı çerçevesinde değindiği Türkiye-NATO ilişkileri, Doç. Dr. Serhat Güvenç tarafından kaleme alınan serinin dokuzuncu eserinde, tarihsel arka planıyla ve NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönüşüm çabalarına paralel tartışılmaktadır. "NATO'da 60 Yıl, Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları" başlığını taşıyan çalışmada Güvenç, Türkiye'nin NATO'ya katkılarına ilişkin söylemin, NATO içindeki Atlantikçi ve Avrupacı kanatlar arasındaki ayrışmalardan beslendiğinin altını çizmektedir. Yazara göre özellikle ABD'nin 2003'de Irak'a müdahalesi sırasında ortaya çıkan meşruiyet tartışmaları ve NATO içindeki ayrışmalar Türkiye açısından güvensizlik kaynağı olmuş ve Türkiye'nin Transatlantik güvenliğe katkıları bu tartışmaların gölgesinde kalmıştır. Bu noktada yazar, tartışmayı NATO-Türkiye ve AB eksenine taşımaktadır. Çalışmanın özgün değerini ortaya koyan bu tartışma temelde iç politika-dış politika etkileşimine odaklanmaktadır. Türkiye'de 1999 Helsinki Zirvesi sonrası hız kazanan AB uyum çalışmaları, ülkenin demokratikleşmesi ve iktisadi kalkınmasında itici güç olmuş ve bu durum sert güç (*hard power*) ve sert güvenlik (*hard security*) yaklaşımına dayalı geleneksel Türk dış politikasında askeri gücün dışlanması ve yumuşak güç unsurlarının ön plana çıkmasını beraberinde getirmiştir. Ayrıca Güvenç, serinin hemen hemen tüm çalışmalarında altı çizilen Soğuk Savaş sonrası dönemde, NATO'nun askeri kabiliyet ve güce dayalı araçlarını, normatif ve sivil unsurlarla destekleme gereği duyduğu tespitinden yola çıkarak, bu dönüşümün Türkiye'nin NATO bünyesinde yürüttüğü faaliyetlerinin yumuşak güç unsurlarıyla çeşitlenmesinde de etkili olduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede gerek Türk iç ve dış politikasında yaşanan Avrupalılaşıma eğilimi, gerekse Soğuk Savaş sonrası konjonktürel değişiklikler, İttifak içinde Türkiye'nin katkılarının çeşitlenmesine, kolektif savunma stratejisi çerçevesinde alan dışı hareketlere katılımına yol açmıştır. Yazar, İttifak içinde yaşanan kutuplaşmaların Türkiye için paradoksal sonuçlar doğurduğu tespitini de yapmaktadır. Çalışmanın en çarpıcı saptamalarından olan bu değerlendirmeye göre, NATO içinde yaşanan Atlantikçiler-Avrupacılar karşıtlığının AGSP gibi konulara etkisinin bir yandan Türkiye için güvensizlik yaratırken, diğer yandan bölgesel ve küresel anlamda Türkiye'nin hareket kabiliyetini arttırmıştır.

Türkiye-NATO ilişkilerini şekillendiren bir diğer önemli bileşen de Türkiye'de sivil-asker ilişkilerinde yaşanan dönüşümdür. Yrd. Doç. Dr. Yaprak Gürsoy'un "Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümü" adlı çalışması bu konuda kaleme alınan serinin üçüncü cildini oluşturmaktadır. Gürsoy, son yıllarda sivil-asker ilişkilerinde yaşanan sivilleşme sürecinde NATO'nun dönüştürücü etkisinin sınırlı kaldığını, buna karşılık süreçte

Türkiye'nin AB'ye uyum çabaları, kamuoyunda ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) bünyesinde askerin siyasetteki rolünün sorgulanması ve 2007 sonrası döneme damgasını vuran çeşitli TSK mensuplarının hükümete karşı darbe girişimi iddiasıyla tutuklanmaları gibi faktörlerin etkili olduğunun altını çizmiştir. AB'ye uyum süreci, bu kapsamda çıkarılan reformların TSK'nın iç ve dış politikanın inşasında etkin rol oynamasına imkan sağlayan yasal ve kurumsal imtiyazlarının ortadan kaldırılmasında itici güç olmuştur. Diğer taraftan AB'ye uyum sürecinin tek başına dönüşümü açıklamakta yetersiz kaldığını, askerin siyasete müdahalesinin düşünsel-davranışlar boyutlarının da olduğunu ve bu bileşenin de ayrıca tartışılması gerektiğini öne sürmektedir. Bu bağlamda sivil-asker ilişkilerinde dönüşümün bir diğer önemli nedeni kamuoyu ve siyasetçiler arasında askerin siyasetteki rolü üzerine algıların değişmesi ve askerin siyasete müdahalesinin meşruiyetinin sorgulanır hale gelmesidir. Bununla birlikte yazar, TSK içinde de bir sosyal öğrenme (*social learning*) sürecinin yaşandığını ve TSK mensupları arasında sivil siyasete müdahalenin askerin itibarını zedelediği yönündeki algının kuvvetlendiğini vurgulamaktadır. Yine yazara göre cumhuriyetin kuruluşundan itibaren TSK'nın "Avrupalılaştırma" ve modernleşme konusunda oynadığı öncü rol, Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemeyi gerektirdiğinden, "AB üyeliğine öncülük etmek, muhafızlık rolünden vazgeçmeyi zorunlu kılmıştır" (s. 36).

Gürsoy'a göre Ergenekon ve Balyoz davalarına ilişkin iddialar da, 2007'den sonra sivil-asker ilişkilerinde gerçekleştirilen reformların sebepleri arasındadır. Bu tespit şu ifadelerle temellendirilmektedir: "Zira bu davalar hükümetin elini güçlendirmiştir. Örneğin 2010 ve 2011 Yüksek Askeri Şura (YAŞ) toplantıları öncesi çıkan krizler ve bunların hükümetin istediği şekilde çözümlenmesi, haklarında 'darbe girişiminde bulunma' iddiası ile dava açılmış askeri personelin atamalarını ilgilendirdiği için doğrudan doğruya bu davaların neticesidir" (s. 37). Bu konudaki tartışmanın ilerleyen bölümlerinde davalara ilişkin iddialar ve süreç özetlenmiş ve bu sürecin Türkiye'de askerin siyasetteki rolüne ilişkin tartışmalara yeni bir boyut kazandırdığı ve ilişkilerin dönüşümünde etkili olduğu belirtilmiştir. Bahsi geçen davaların "hükümetin elini güçlendirdiği" olgusu sivil-asker ilişkilerinde güç asimetrisini ortaya koyan bir saptamadır. Fakat yazar, bu iddiaların 2007 sonrası hangi reformların yapılmasının önünü açtığı tartışmasına yer vermemiştir. Bu noktada iddia edildiği gibi dava süreçlerinin 2007 sonrası yapılan reformlara doğrudan etkisinin açıkça tartışılması faydalı olabilirdi. Sürecin, kamuoyu ve elit algılarını şekillendirdiği ve sivil-asker ilişkilerinin dönüşümü konusunda yeni bir tartışma ortamı yarattığı iddia edilebilir. Lakin bu etki de TSK'nın kamuoyundaki algısı meselesiyle bağlantılı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gürsoy'un önünü açtığı kamuoyu tartışması, Yrd. Doç. Dr. Özgehan Şenyuva ve Yrd. Doç. Dr. Çiğdem Üstün tarafından hazırlanan, "NATO-Türkiye İlişkileri, Türkiye Kamuoyu ve Elit Algıları" adlı serinin altıncı kitabıyla devam etmektedir. Yazarlar, 1990'ların ikinci yarısından bu yana Türk kamuoyunda NATO algısını ve bu algıyı etkileyen başlıca faktörleri analiz etmektedir. Çalışma, kamuoyu ve dış politika ilişkisinin masaya yatırıldığı kuramsal bir tartışmayla başlamaktadır. Bu kuramsal çerçeve ışığında, yazarlar, 1970'lere kadar literatürde "Almond-Lipset Uzlaşısı" olarak bilinen hakim yargının, kamuoyunun değişken ve tutarsız bir yapıya sahip oluşu nedeniyle politikacılar tarafından karar alma süreçlerinde dikkate alınmadığı yönünde olduğunun altını çizmektedir. Soğuk Savaş'ın etkisinin kırılmaya başladığı yumuşama döneminden itibaren ise

siyasilerin kamuoyu desteğini önemsedikleri vurgulanmaktadır. Bu minvalde, Türkiye’de de 1950’lerden Soğuk Savaş’ın sona ermesine kadar geçen dönemde genelde Türk dış ve güvenlik politikası, özeld de NATO ile ilişkiler, elitler, kanaat önderleri ve medya mensupları bağlamında şekillenirken, 2000’lerin başından bu yana kamuoyunun karar alma süreçlerine etkisi tartışılır hale gelmiştir.

Bu noktada yazarlar, Türkiye’de Soğuk Savaş döneminde bilimsel saha çalışmalarına dayanan kamuoyu yoklamalarının olmadığını ve dönemsel olarak da dış ve güvenlik politikasının şekillenmesinde elitlerin başat aktör olduğu yargısının altını çizerek, elitlerin medyaya yansıyan ifadelerinden yola çıkılarak bir analiz yapmaktadırlar. Bir başka deyişle “bu dönemde politikacılar, hükümet yetkilileri, diplomatlar ve gazeteciler gibi kanaat önderleri öncelikle kamuoyunu durum hakkında bilgilendirip gündemi oluşturmakta, ardından da kendi tutum ve görüşlerini “kamuoyunun tutumu” üzerinden tekrar kurgulamaktadırlar.” (s. 16) Eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşılacak olursa, yazarlar, ne bu döneme ilişkin tespitlerinde, ne de Soğuk Savaş sonrası döneme dair analizlerinde net ve açık bir “elit” tanımı yapmaktadır. Çalışmanın metodolojisinin de özetlendiği giriş bölümünde “elitlerin kamuoyunu şekillendirmesi, diplomatların ve hükümet yetkililerinin demeçleri ve medyaya yansımaları ele alınacaktır” (s. 3) denilirken, eser içinde bu analiz biriminin çeşitlendiği, örneğin “gazeteciler gibi kanaat önderleri” (s. 16), “siyasi ve askeri elitler” (s. 14) ve “kanaat önderleri olarak nitelendirilebilecek gazeteci, yazar, araştırmacı, akademisyen, sivil toplum örgütü liderleri” (s. 69) gibi grupların da eklendiği görülmektedir. Eserin bütününe baktığımızda karşımıza “dışişleri bürokrasisi, milletvekilleri, hükümet yetkilileri, medya mensupları, kanaat önderleri” gibi aktörlerden oluşan geniş bir analiz yelpazesi çıkmaktadır. Zaman zaman “Türk elitleri ve politikacılar” (s. 72) gibi ifadelerin kullanıldığı ya da “siyasi elitler” ve “hükümet” (s. 74) ayrımının yapıldığı da görülmektedir. Genel anlamda bu kavramların ne şekilde ayrıştığı tartışılması da okur için ilgi çekici olabilmektedir.

Çalışmanın kamuoyu algılarının tartışıldığı ikinci ayağında, 2000’li yıllarda sayısı artan ve Türkiye’de kamuoyunun güvenlik, Türkiye-NATO ve ABD ilişkileri gibi konularda algısını anlamaya ışık tutan “Transatlantik Eğilimler” ve “Küresel Tutumlar Projesi” gibi uluslararası kamuoyu araştırmaları ele alınmaktadır. Bu araştırmalardan yola çıkan yazarlar, Türk kamuoyunda NATO’nun büyük oranda ABD ile özdeşleştirildiği, ABD karşıtlığıyla NATO hakkındaki olumsuz yargılar arasında bir bağlantı olduğu ve Soğuk Savaş sonrası Türkiye’nin NATO operasyonlarında aktif görevler üstlenmesine karşın kamuoyunda uluslararası güç kullanımı ve müdahaleler konusunda şüpheli olduğu sonuçlarına varmışlardır. Kamuoyu-dış politika ilişkine dair Eric Shiraev ve Richard Sobel’in çalışmasından hareketle Türkiye’de kamuoyu-dış politika ilişkisi modellenmiş ve bu bağlamda siyasi kurumlar ve siyasi iletişim, siyasi ortam, sosyo-kültürel yapı ve durumsal ve bağlamsal faktörler ilişkileri şekillendiren değişkenler olarak tartışılmıştır. Elit algıları ve kamuoyunun karar alma süreçlerine etkisinin tartışıldığı sonuç bölümünde ise, hükümetlerin Türkiye’nin NATO üyeliğinden bu güne NATO’yu Türk dış politikasının önemli bir unsuru olarak gördüğü ve bu konuda kamuoyunun negatif algısını Türk dış politikasına yansıtmadığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte çalışma, hükümetler NATO-Türkiye ilişkilerinde yalnızca çıkar odaklı değil, kimlik odaklı yaklaşımlara da yer vermektedir.

Kitapçığa ilişkin genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, çalışmanın kavramsal çerçevesinin somutlaştırılabilmesi için Türk dış politikasında karar alım süreçleri ve bu süreçlere aktörlerin etkisinin tartışıldığı bir dış politika analizi perspektifinden yaklaşılması katkı sağlayabilirdi. Böyle bir yaklaşım sadece eserin kavramsal çerçevesini güçlendirmekle kalmayıp, kamuoyunun hangi koşullar altında sürece dahil olduğuna yönelik analizleri de mümkün kılardı. Bu çerçevede genelde Türk dış politikasının ve özelde Türkiye-NA-TO ilişkilerinin “güvenleştirilmesi” ve bunun bir sonucu olarak “bürokratikleştirilmesiyle”, kamunun gündem ve etki alanından uzak tutulması tartışmaları da ilginç bir boyut sunabilir.²

Türk dış politikasında NATO’nun rolü ve konumuna ilişkin tartışmalarda, Türkiye’de ve Türk dış politikasında güvenlik kavramının nasıl şekillendiğine dair kapsamlı bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Prof. Dr. Mustafa Aydın ve Yrd. Doç. Dr. Fulya Ereker tarafından hazırlanan, “Türkiye’de Güvenlik, Algı, Politika, Yapı” adını taşıyan serinin sekizinci kitabı bu ihtiyaca cevap vermektedir. Yazarlar, Türkiye’de güvenlik ve strateji kültürünün tarihsel gelişimi, siyasi ve sosyolojik dayanakları ve Soğuk Savaş sonrası gelişmelerin Türkiye’de güvenlik kavramının dönüşümüne etkilerini tartışmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye’nin güvenlik kültürünün gelişiminde, Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılması sürecinde yaşanan toplumsal travmalar ve Cumhuriyet’le temelleri atılan ulus-devlet kimliğinin şekillendirdiği tarihsel bağlam ile Ortadoğu, Avrupa ve Kafkasya ile olan sınırları ve Boğazlardaki hakimiyeti doğrultusunda gelişen ve konjonktürel olarak hem bir avantaj hem de bir dezavantaja dönüşebilen coğrafi-jeopolitik bağlamı ele alıyorlar. Tüm bu faktörlerin yanı sıra, Türkiye’de güvenlik kültürünün gelişimine dair yapısal analizler de sunan Aydın ve Ereker, Türkiye’de ordunun güvenliğin kavramsal çerçevesinin belirlenmesindeki rolünün AB uyum yasalarıyla aşamalı olarak azalsa da, hala önemini koruduğunun altını çizmektedir. Yazarlara göre coğrafi, tarihsel ve yapısal değişkenlerin bir etkileşimi sonucu resmi düzlemde güvenlik kavramı, toprak bütünlüğünün korunması, toplumun sürdürülebilirliği ve ulusal kimliğin korunması eksenine oturtulmuş, “öz koruma” kavramı ile tanımlanmıştır.

Soğuk Savaş’ın ardından beliren bölgesel belirsizlikler, enerji güvenliği, mikro milliyetçilik gibi yeni tehditler ve giriftleşen iç-dış tehdit algıları 1990’lar boyunca Türkiye’de güvenlik kavramının sınırlarının ve kapsamının gelişmesine yol açmıştır. 2000’lere geldiğindeyse, güvenlik kavramı, güvenliğe yönelik tehditlerin sadece askeri nitelikte olmaması, kamuoyunun güvenlik gündemini oluşturmakta artan rolü ve etkisi ile yeni dö-

2 Güvenleştirme kavramı üzerine daha fazla bilgi için bkz: Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, USA, Lynne Rienner Publishers, 1998; Matt McDonald, “Securitization and the Construction of Security”, *European Journal of International Relations*, Vol. 14, No. 4, 2008, s. 563- 587; Michael C. Williams, “Word, Images, Enemies: Securitization and International Enemies”, *International Studies Quarterly*, Vol. 47, No. 4, 2003, s. 511- 531. Türk dış politikası ve güvenleştirme kavramı üzerine güncel tartışmalar için bkz.: Alper Kaliber, “Securing the Ground Through Securitized Foreign Policy: The Cyprus Case”, *Security Dialogue*, Vol. 36, No. 3, 2005, s. 319-337; Gencer Özcan, “Türk Dış Politikasında Sosyo-Politik Yapı ve Aktörler”, Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklacioğlu ve Özlem Terzi (der.), *XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, Der Yayınları, 2012, s. 5-55; Sinem Akgül Açıkmeşe, “EU Conditionality and Desecuritization Nexus in Turkey”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 13, No. 3, 2013, s. 303-323.

nemde Türkiye'nin küresel ve bölgesel bir aktör olma hedefi çerçevesinde şekillenmiştir. Bu durum, beraberinde Türkiye'de güvenlik kavramının dönüşümünde askeri güç unsurlarının yanı sıra yumuşak güç unsurlarının da ön planda olduğu, uluslararası örgütlerde daha etkin biçimde yer almanın hedeflendiği ve bölgesel güvenlik meselelerinde ittifaklar kurarak çok taraflı yaklaşımlara öncelik verildiği yeni bir güvenlik stratejisinin oluşumunu sağlamıştır. Bu çalışmanın özgün değerini ve akademik derinliğini arttıran en önemli tartışma, yazarların Türkiye'de güvenliğin kavramsallaştırılmasında etkin olan yapısal-sabit (*structural*) değişkenlerle konjonktürel (*conjuncture*) değişkenleri bir arada ve ölçülü bir şekilde sunmalarıdır. Çalışmanın sonuç bölümünde de ifade edildiği gibi, Soğuk Savaş sonrası dönemde çift kutuplu yapının son bulması ve özellikle bölgesel politikaların ön plana çıkması Türkiye için bir hareket serbestisi sağlasa da, hassas jeopolitik konumu geleneksel dış politika ve güvenlik politikası çerçevesinin dışına çıkmasının önünde engel oluşturmaya devam etmektedir.

Son tahlilde Güvenlik Çalışmaları serisi, NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönemde yeniden yapılanmasından, Türkiye-NATO ilişkileri ve Türkiye'de güvenlik kavramının dönüşümüne kadar pek çok konuyu mevcut tartışmalara ışık tutabilecek şekilde tarihsel arka planlarıyla masaya yatırmıştır. Zamandizinsel bu yaklaşım, kurumsal, yapısal ve sistemsel dönüşüm dinamiklerini ve kırılma noktalarını tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir. Buna ilaveten, serinin meselenin farklı boyutlarını kapsayacak şekilde tasarlanması, pek çok konuda çalışmaların birbirlerini tamamlamasına imkan vermektedir. Güvenlik Çalışmaları serisinin dolaylı yoldan gözler önüne serdiği bir diğer tartışma da Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Çalışmaları alanlarının 21. yüzyılda sosyal bilimlerden, bilişim teknolojilerine, hukuktan, savunma sanayiine pek çok disiplinle geçişkenlikler arz ettiği gerçeğidir. Yeni tehdit algıları, geleneksel pozitif-negatif bilim ayrımını ortadan kaldırmakta, karar alıcıları meselelerin tüm boyutlarıyla ele alındığı ve disiplinlerarası dirsek temasının kaçınılmaz kılındığı bir politika inşası sürecine yöneltmektedir. Bu bağlamda seri, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi disiplinlerinin geleceğine yönelik güncel tartışmalara da ışık tutmaktadır.